

стране. Устручавање САД-а да нешто покрене у Мађарској најчешће је било резултат жеље да се не кваре односи са СССР-ом и не улази у дубље сукобе. Последица тога било је вишедеценијско остајање Мађарске, али и других источноевропских земаља, у совјетском „лагеру“. Најзад, за Борхија је управо период совјетске интервенције у Мађарској 1956. показао праву природу америчке политике према Мађарској и Источној Европи уопште.

Занимљив текст књиге, после шест поглавља, има и веома студиозно урађен закључак који не представља пуку рекапитулацију ауторових ставова изнетих на претходним страницама, већ више својеврсан мали есеј о Мађарској у једном од најинтересантнијих периода хладног рата, феномена који је на целој планети био присутан у готово читавој другој половини 20. века.

Најзад, и технички лепо опремљена, књига Ласла Борхија представља велики помак у историографији о хладном рату, која последњих година добија све више и више делатника спремних да се ухвате у коштац са изучавањем тако комплексног феномена са чијим последицама живи и због чијих последица се и дан данас мења савремени свет. Нудећи нови прилаз осетљивој теми, тражећи нове одговоре на давно постављена питања и задржавајући увек висок ниво критичности, Ласло Борхи се својом књигом *Мађарска у хладном рату 1945–1956. Између Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза* на најбољи начин препоручио стручној публици, а узимајући у обзир веома леп стил изражавања и јасноћу формулација, и такозваном „обичном“ читаоцу који би могао бити заинтересован за историју Мађарске у једном веома деликатном периоду њеног трајања. Посебну вредност књига Ласла Борхија има за наше читаоце и историографију будући да је Мађарска нама суседна земља, коју нажалост, не познајемо довољно.

Мр Владимир Љ. ЦВЕТКОВИЋ

Jan Pelikán,
Jugoslávie a pražské jaro,
Praha, 2008, 377 str.

Др Јан Пеликан, професор Филозофског факултета Карловог универзитета у Прагу, проучава југословенску историју, југословенско-чехословачке односе и историју југоисточне Европе више од две деценије. Као добар познавалац историје Југославије и њене историографије, са знањем српскохрватског језика и богатим искуством истраживања у југословенским архивима, Јан Пеликан наставља лепу традицију проучавања југословенског и српског простора, народа, државе, прошлости, језика, културе коју су зачели чешки слависти још пре више од два века. О овим темама до сада је објавио више монографија (*Hospodářská spolupráce Československa s Jugoslávií v letech 1945–1949*, Praha, 1990; *Jugoslávie a východní blok 1953–1958*, Praha, 2001; *Národnostní otázka ve Svázove republice Jugoslávií. Geneze – vývoj – perspektivy*, Praha, 1997; *Dějiny Jugoslávie 1918–1991*, Praha, 1994, (koautor); *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha, 1998, (koautor); *Dějiny Srbska*, Praha, 2004 (koautor)) и више од педесет научних чланака и студија. Објавио је и преко сто текстова у чешкој штампи о савременим политичким и друштвеним догађајима у југоисточној Европи. Књига *Jugoslávie a pražské jaro* је последња Пеликанова моногра-

фија о југословенско-чехословачким односима и посвећена је Прашком пролећу и односу Југославије према догађајима у Чехословачкој крајем шездесетих година 20. века.

Књига садржи увод, 12 поглавља, закључак на чешком, енглеском и српском, попис извора и литературе, као и именски регистар. Како је сам аутор нагласио у уводу, међународни контекст Прашког пролећа је до сада остао недовољно истражен у чешкој историографији и свео се углавном на проучавање односа између Чехословачке и СССР-а. Тако су научна сазнања о међународним околностима чехословачке историје 1968. и 1969. године остала и четири деценије касније доста скромна, као што су скромна и знања о билатералним односима Чехословачке и других држава у овом периоду. Ова чињеница још више даје на значају монографији Јана Пеликана.

Мада је у центру пажње аутора однос Југославије према Прашком пролећу, ова монографија хронолошки покрива целу седму деценију 20. века, јер је аутор анализирао и спољнополитичке погледе Југославије и унутрашњу ситуацију у земљи током тог периода. Посебно је истакао значај поправљања југословенско-совјетских односа почетком шездесетих, нагласио важност Брозове посете Москви и југословенско-совјетске односе ставио у контекст најважнијих међународних догађаја тог времена, попут блискоисточне кризе 1967. Наглашена је и пажња са којом су из Москве праћени најважнији догађаји у Југославији, као што је био пад Ранковића, истакнута економска и војна сарадња Југославије и совјетског блока (СССР је 1965–1967. дао Југославији кредит од 250 милиона долара, а кредити су узимани и у Чехословачкој и у Пољској; само током прве половине 1967. Југославија је набавила у СССР-у оружје у вредности од 48 милиона долара). Са друге стране, Југославија је била земља економске кризе и отвореног националног питања, а све то у једном, како га Пеликан назива, „модификованом стаљинистичком систему“.

Промене које су се дешавале у Чехословачкој почетком 1968. у Београду су праћене са опрезом. Опрезно се наступало и у Прагу у политици према Југославији. Разлог је био страх Титовог и Дубчековог режима да би интензивнију сарадњу Југославије и Чехословачке у Москви протумачили као нарушавање совјетске интересне сфере. Зато су се у Југославији уздржавали од отворене подршке антистаљинистичким тенденцијама у Чехословачкој, па је и Диздаревић приликом посете Прагу опрезно говорио о томе да су догађаји у Чехословачкој били „потврда виталности социјализма и одраз демократских традиција КСЧ-а и чехословачког друштва“. Чехословачки врх се, пак, на састанку комунистичких партија у Будимпешти (фебруар–март 1968) оградио од антијугословенских делова резолуција усвајаних у Москви приликом саветовања 1957. и 1960, али у сарадњи са Југославијом није смео да иде даље од тога из страха од реакције Москве, и конзервативног дела КСЧ-а. Прорепформски делови чехословачког врха су очекивали подршку Југославије, мада су се истовремено плашили последица отворених симпатија из Београда, јер би их из Москве могли оптужити за сарадњу са „југословенским ревизионистима“.

За то време, у Москви је испланирано да се Титова посета азијским земљама искористи за сусрет делегација двеју земаља на највишем нивоу при чему би догађаји у Чехословачкој били једна од кључних тема разговора. Из рада професора Пеликана наводимо три веома важна елемента ових разговора одржаних крајем

априла 1968: Брежњев је врло негативно оценио развој ситуације у Чехословачкој; Брозови саговорници су упутили упозорење да би догађаји у Чехословачкој могли негативно да утичу не само на ситуацију у суседним социјалистичким земљама него и у Југославији; одлучно Брозово одбијање да је тако нешто могуће („код нас се такви ексцеси не могу појавити“). Са друге стране, југословенско руководство, које је у великој мери своју снагу заснивало на успешном отпору совјетском притиску крајем четрдесетих година, није могло ни да јавно подржи совјетски притисак на Чехословачку. Тако је југословенска политика била „двосмислена, променљива, неодлучна, опрезна“, што се видело и на састанку партијског врха 20. маја на коме су сумирани резултати разговора са совјетском делегацијом и на коме су само Никезић, Милосавлевски и Црвенковски изнели позитивне утиске о дешавањима у Чехословачкој, док је у излагањима осталих руководилица провејавао и страх да ће догађаји у Чехословачкој кренути у смеру сличном онима у Мађарској и Пољској. Југословенски врх се трудио да у односима са Москвом избегава дискусије о ситуацији у Чехословачкој или да се на било који начин противи совјетском притиску на Чехословачку. Југославија се уздржавала од разговора о Чехословачкој чак и са представницима других земаља, са изузетком Румуније, са чијим је вођом Чаушескуом Броз разговарао крајем маја и почетком јуна и о приликама у Чехословачкој. Аутор наводи да је још већи опрез према Прашком пролећу наступио у врху СКЈ после студентских демонстрација у Београду, када су се чак и либералније оријентисани руководиоци уплашили да би пут којим је Чехословачка кренула могао водити ка анархији и хаосу. За Југославију су после демонстрација студената реформе у Чехословачкој биле показатељ шта се може десити када развој друштва измакне контроли бирократског партијског апарата.

Међутим, професор Пеликан показује да је до промене у југословенско-чехословачким односима дошло на прелому између прве и друге декаде јула, када је порастао притисак СССР-а и земаља Варшавског пакта на Чехословачку и када се над њом надвила опасност совјетске војне интервенције. То је био разлог да Југославија напусти опрезни приступ и пасиван став према процесима у Чехословачкој. Аутор је исцрпно изложио разлоге за промену у односима југословенских и чехословачких власти, прецизно и изнијансирано показао да су у врховима обеју партија постојале различите струје са својим погледима на актуелна дешавања у Чехословачкој и југословенски однос према њима и спољнополитичке потезе обеју земаља ставио у контекст унутрашње ситуације у њима. У одговору на совјетску поруку од 11. јула, Југославија је 14. јула истакла приврженост немешању у унутрашње ствари независних држава и нагласила да је развој Чехословачке ствар КСЧ-а и чехословачке радничке класе. Аутор је закључио и да су совјетски притисак и интервенција одложили обрачун са либералнијим делом СКЈ, па је тако каријера Никезића, Црвенковског, Тодоровића и др. продужена за још пар година. Посебно пажњу аутор је посветио посети Јосипа Броза Прагу од 9. до 11. августа 1968. истичући разлику између очекивања чехословачке јавности, погрешне слике коју је та јавност имала о политици југословенског вође, његове прагматичне политике и очекивања чехословачког врха. Из његовог излагања видимо да је посета на неки начин дошла прекасно (после сусрета представника земаља Варшавског пакта, осим Румуније, и чехословачких представника у Братислави и сусрета совјетске и чехословачке делегације у Черни на Тиси). Са разговора у Прагу, на коме је чехословачка делегација наступала уздржано, а југословенски вођа показивао обзир

и према чехословачкој и према совјетској страни, Броз је понео утисак који га је могао учинити задовољним – да су отклоњене две основне претње које су могле наступити као последица реформи у Чехословачкој: совјетска војна интервенција која би дестабилизovala југословенски међународни положај и неконтролисана либерализација чехословачког друштва чији би одјек у југословенској јавности могао да ослаби његову ауторитарну власт.

Супротно очекивањима која је Броз понео из Прага, СССР је окупирао Чехословачку 21. августа 1968. године. После изненађења и забринутости за судбину своје земље изазваних совјетском агресијом на Чехословачку, југословенски врх је дефинисао своју политику у којој је однос према реформама у Чехословачкој био много мање важан од потребе очувања коректних односа са СССР-ом, као што је то уосталом било и до совјетске агресије. Из монографије Јана Пеликана виде се основни циљеви југословенске политике после совјетске агресије: осуда агресије, уверавање да ће Југославија у случају напада бранити своју независност, уздржавање од потеза који би могли да наруше односе са СССР-ом и консолидација сопствене власти, што је значило и борбу против појава означених за непријатељске – „империјализма“ и „стаљинизма“ (информбирооваца). У циљу ненарушавања добрих односа са Москвом, Југославија је утицала и на омекшавање става Румуније, која није учествовала у окупацији Чехословачке и која је много јасније осудила совјетску политику него што је то учинила Југославија. Истовремено, југословенски медији су морали да смање интерес за догађаје у Чехословачкој и да извештавање углавном сведу на преношење званичних ставова власти у Прагу. Југославија је прагматичан приступ испољила и према четворици чланова чехословачке владе које је окупација њихове земље затекла у Југославији (међу њима су били и министар спољних послова Хајек и потпредседник владе Шик). Аутор је показао да је Југославија одбацивала сваку помисао о стварању чехословачке емиграције у Југославији или примању емигрантских чехословачких комуниста на Институт за историју радничког покрета, посебно после совјетско-чехословачких разговора у Москви 23. августа и московског протокола.

Последњу трећину монографије Јана Пеликана представља опис југословенско-чехословачких и југословенско-совјетских односа после окупације Чехословачке и московског протокола. Упркос жељи југословенског руководства, пре свега Јосипа Броза, да се клони потеза који би испровоцирали реакцију СССР-а, совјетски врх није крио незадовољство југословенском осудом окупације Чехословачке, боравком чланова чехословачке владе у Југославији после окупације и критиком совјетске политике у југословенској штампи. Стога су односи двеју држава погоршани, совјетски притисак је појачан, СССР је одложио посете неколико југословенских невладиних делегација, као и економску размену, а оптужбе против Југославије изнео је и у вербалној ноти коју је амбасадор Бенедиктов прочитао Јосипу Брозу приликом нимало пријатног сусрета на Брионима 30. августа 1968. Три дана касније, 2. септембра, о односима са СССР-ом и уопште о спољној политици земље расправљао је и ЦК СКЈ. У оштрој дискусији поново су до изражаја дошле несугласице унутар партијског врха, јер се више учесника у дискусији није сложило са Брозовим помирљивим односом према Москви. Следећи југословенски корак био је одговор на совјетске оптужбе саопштене 30. августа, одговор у коме је још једном поновљено неслагање са окупацијом Чехословачке, али је и истакнута приврженост московском протоколу и понуђен сусрет на највишем нивоу. Совјет-

ске оптужбе су одбачене, али је укупни утисак била жеља за незамерањем СССР-у. Ипак, југословенско-совјетски односи су ускоро поново кренули у правцу смиривања и били су почетком 1969. много бољи од југословенско-чехословачких. Наиме, стални страх власти у Прагу да би добри односи са Југославијом могли наићи на негодовање Москве и сумња у Београду у успех реформског курса у Чехословачкој, посебно у месецима после окупације, водили су ка још већем удаљавању Прага и Београда. Чехословачка је из Југославије могла добити евентуално симпатије, али не и стварну помоћ и подршку. Иако није престајала да се залаже за поштовање суверенитета и повлачење окупационих војски са територије Чехословачке, њена судбина била је за Југославију решена московским протоколом. Тако су везе између двеју држава до почетка 1969. биле скоро сасвим прекинуте. Када је КСЧ по налогу Москве одбио учешће на IX конгресу СКЈ, југословенским властима је морало бити јасно да Чехословачка незадрживо граби ка обнови неостаљинистичког режима и да је после окупације потпуно потчињена политици СССР-а, али им је отворено негодовање чехословачке јавности и становништва због овакве одлуке КСЧ-а, исказано телеграмима, новинским чланцима, па чак и демонстрацијама пред Југословенском амбасадом у Прагу – свакако пријало. То није сметало чехословачком становништву да у Југославији види „јединог искреног, веродостојног и поузданог“ савезника, ма колико таква представа не одговарала стварној Титовој политици према чехословачком питању. Са друге стране, Пеликан наводи да Југославија и СССР нису ни ушли у 1969. са великим амбицијама у билатералним односима, па је тим лакше било пронаћи модус вивенди. СССР је био свестан чињенице да Југославија није део Источног блока и био је задовољан ако избегне отворену полемику са југословенским врхом и отворену критику совјетске политике у јавности, па је зато и бојкотовао конгрес СКЈ како би избегао присуство догађају на коме ће совјетска политика бити јавно критикована, док је за Југославију најважније било да се настави сарадња на економском пољу. У таквим односима Југославије и СССР-а није било места за постављање чехословачког питања, а његово архивирање и дефинитивно су означили разговори Тита и министра спољних послова Косигина у септембру 1969. Пеликан је посебно анализирао везу између југословенско-совјетских односа и прилика у партијском и државном врху Југославије, јер није било мало Титових сарадника који су критиковали његову политику према СССР-у и који су много отвореније и јасније критиковали совјетску политику. Аутор сматра да је главни разлог њиховог противљења Титовој политици добрих односа са СССР-ом био страх да ће побољшање односа са СССР-ом за последицу имати слабљење либералних тенденција у Југославији и јачање ауторитарног режима. Тако су крајем шездесетих врло често у руководећим телима СКЈ вођене оштре дискусије између Броза и присталица другачије политике (нпр. Цвијетина Мијатовића, Нијаза Диздаревића, Крсте Црвенковског, Мирослава Печујлића), дискусије у којима је расправљано о политици према СССР-у, а које су заправо биле расправе о развоју југословенског друштва уопште. Међутим, да је „либералнија“ политика Брозових опонената имала границе, показује то што су се они (Црвенковски и Печујлић) на истој седници Извршног бироа Председништва СКЈ 20. маја 1969. на којој су тражили оштрији курс према СССР-у, залагали и за спречавање било каквих немира поводом годишњице студентских демонстрација у Београду.

Монографија Јана Пеликана је најзначајнији рад у досадашњој историографији о југословенским погледима на Прашко пролеће, о југословенско-чехословачким и југословенско-совјетским односима током 1968. године. Настала је на

основу исцрпних и свеобухватних истраживања у југословенским и чехословачким архивима (седам архива), разговора са савременицима описаних догађаја, коришћењем периодике (16 листова), као и на основу више десетина књига објављених архивских докумената, мемоара и више десетина историографских радова. Пишући о југословенском односу према Прашком пролећу, аутор је дао велики допринос историји Југославије, њене спољне политике, унутрашњих супротности током бурне 1968. године, допринео бољем упознавању најважнијих политичара и државника тадашње Југославије, и то не само Јосипа Броза, већ и Никезића, Коче Поповића, Кардеља, Гошњака, Црвенковског и многих других у годинама преобликовања југословенске државе. Проникао је у систем по коме је тадашња власт функционисала, начин доношења одлука у времену растакања савезне власти, у механизме којима је Јосип Броз умео да наметне своју вољу и политику и у тренуцима када је било доста присталица другачијих погледа од његових. Посебно важан допринос науци је рушење одређених стереотипа о односу југословенског врха према Прашком пролећу који су понекад присутни у јавности, јер је аутор показао да југословенска влада ни у једном моменту током чехословачких реформи, совјетског притиска и агресије није подржавала Чехословачку без резерве. Аутор је низом примера показао несклад између неретко емотивног схватања, а посебно пријема Јосипа Броза у Прагу августа 1968. и стварне југословенске политике. Између нада у чехословачкој јавности да се буди нови савез Чехословачке, Југославије и Румуније, дочека Броза као хероја и топлог пријема који му је приређен на прашким улицама, са једне стране, и интереса југословенског врха за избегавање конфликта са СССР-ом и очувања стабилних позиција своје власти, са друге стране, биле су дубоке разлике и неразумевање.

Мр Слободан СЕЛИНИЋ

Спољна политика Југославије 1950–1961,
Зборник радова,
Институт за новију историју Србије,
Београд, 2008, 627 стр.

Проучавање хладног рата и спољнополитичке позиције Југославије после Другог светског рата постаје све присутнија тема у радовима домаћих историчара. Потврда интересовања историчара за хладноратовске теме је и зборник радова *Спољна политика Југославије 1950–1961.* у издању београдског Института за новију историју Србије. Зборник обухвата 33 рада не само домаћих историчара већ и истраживача из Русије, Бугарске, Чешке, Хрватске, Финске, Израела, Грчке, Словеније и Црне Горе. Књига започиње предговором Љубодрага Димића у коме је приказан историјат проучавања хладноратовских тема у Србији.

Зборник се састоји из четири тематски формулисана дела, у којима су представљени кључни елементи југословенске спољне политике 50-их година: односи са Совјетским Савезом и земљама социјалистичког блока, везе са Западом, зачеци политике несврставања, те регионална политика Југославије. У првом делу књиге објављени су радови о односима Југославије и Источног блока 50-их година. Анализиран је процес нормализације односа Југославије и Совјетског Савеза